

УДК 32:316.37

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ГЕНДЕРЛІК САЯСАТ

Амантаева А.Б

*ф.ғ.к., Тарих және өнер факультеті,
аға оқытушысы, ҚМПИ*

Рахат Н. Қ

*Психология және педагогика
факультеті*

3 курс студенті, ҚМПИ

Аннотация

"Gender" сөзі ағылшын тілінен аударғанда жыныс (еркек, әйел) дегенді білдіреді. Ген – тұқым, генетика – тұқымның өнуі мен ағзаның өзгерісін зерттейтін ғылым.

Гендер дегеніміз – ерлер мен әйелдердің мінез-құлқын, сондай-ақ, олардың арасындағы әлеуметтік өзара қарым-қатынасты айқындайтын, олардың әлеуметтік және мәдени нормалары мен рөлдерінің жиынтығы.

Аннотация

Гендер (англ. gender) – социальный пол, определяющий поведение человека в обществе и то, как это поведение воспринимается. В общественных науках «гендер» имеет более узкое значение, обозначая «социальный пол», идентичности и сферы деятельности мужчин и женщин, зависящие не от биологических половых различий, а от социальной организации общества. В гендерных исследованиях основное место занимает проблема социального неравенства мужчин и женщин.

Abstract

Gender – the social floor defining behavior of the person in society and how this behavior is perceived. In social sciences "gender" has narrower value, designating "a social floor", identity and a field of activity of men and women, depending not on biological sexual distinctions, and on the social organization of society. In gender researches the main place is taken by a problem of a social inequality of men and women.

Түйінді сөздер: гендер, гендерлік саясат, билік, құқықтық мемлекет, стратификация, стратегия.

Ключевые слова: гендер, гендерная политика, власть, правовое государство, стратификация, стратегия

Key words: gender, gender politics, power, rule of law, stratification, strategy

1. Кіріспе

Әйел адамзаты жер шары халқының жартысын құрайды. Олардың түйінді мәселелері зор әлеуметтік маңыздылыққа ие.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздік жылдарында ерлер мен әйелдер құқықтары мен бостандықтарын қорғау саласында біршама дамуға ие болды. Қазақстан Республикасы Президенті ерлер мен әйелдер арасында теңдік мәселесіне зор көңіл бөліп, әділ нақты гендерлік саясат жүргізудің бастамшысы болып табылады. Қазіргі уақытта бүкіл жер шары бойынша тарихи қалыптасқан ер азаматтарының әйел азаматтарынан үстем болуы өзгерістерге ұшырап отыр. Өнеркәсіптік дамыған және әлеуметтік бағытталған мемлекеттерде құқықтары мен мүмкіндіктері сұрақтарында әйел азаматтары біршама теңдікке жетті. Әйел адамның күнделікті өмірдегі аمانдығы бүкіл қоғамға зор жағымды әсер етіп, адамзаттың

дамуының көрсеткіші болып табылады. Бірнеше ғасырлар бойы адамзаттың санасында қалыптасқан азаматтық қоғамдағы әйел адамзатының екінші дәрежедегі рөлі мәселенің түйіні болып табылады. Өкінішке орай, бұл мәселе бойынша біршама даму орын алып отырса да біздің қоғамда ер азаматы мен әйел азаматы арасында теңсіздік сақталып отыр. Қазақ халқы қыз баланы әрқашан әлпештеп өсірген. Төріне отырғызып, төбесіне көтерген. Анаға, әйелге ерекше құрмет көрсеткен. Өкінішке қарай, қазір осынау жақсы салт-дәстүрімізден тамырымызды үзіп, ажырап бара жатырмыз. Әлбетте, біз демократиялық жолмен жүреміз. Бірақ қазіргі мынау жаһандану заманында біз ұлттық түбірімізден ажырап қалмау жағын да ойластыруымыз қажет, -деп ойлаймын.

"Gender" сөзі ағылшын тілінен аударғанда жыныс (еркек,әйел) дегенді білдіреді. Ген - тұқым, генетика – тұқымның өнуі мен ағзаның өзгерісін зерттейтін ғылым. Ал гендерлік дегеніміз заңды табиғи оң үрдісті қалай болғанда да өзінің көздеген саясатына жығатын кесерлі ұйым. Ерлер мен әйелдердің мінез-құлқын, сондай-ақ, олардың арасындағы әлеуметтік өзара қарым-қатынасты айқындайтын, олардың әлеуметтік және мәдени нормалары мен рөлдерінің жиынтығы. Жыныс ерлер мен әйелдер арасындағы биологиялық сипаттағы айырмашылықты білдірсе, гендер олардың арасындағы әлеуметтік ерекшеліктерді қарастырады.

Әйелдік зерттеулердің жаңа дәуірі 1986 жылы американ зерттеушісі Джоан Скоттың «Гендер – полезная категория исторического анализа» мақаласы жарыққа шыққан соң басталды. Осы уақыттан бастап «гендер», «пол-род», ұғымдары бұл мәселелерді зерттеуде маңызды категорияға айналды.

Әйел тақырыбын талқылауда бүгінгі күннің өзінде үлкен орын алатын жұмыс ол атақты француз философы Симон де Бовуардың 1949 жылы баспадан шыққан жұмысы «Второй пол». Онда әйел мәселесі философиялық тұрғыдан қарастырылады.

2. Негізгі бөлім

Гендерлік мәселе бойынша қазіргі кездегі Қазақстандық зерттеушілерді атап кетейік: Б.Х. Хасанов, Г.Г. Соловьева, С. Шакирова, М.А. Өскембаева, Н. Шеденова, К.А. Тохтыбаева, Б. Қылышбаева. Оларды алғашқы феминистік қозғалыстың либералды, марксистік, радикалды бағытына қосу қиын. Республикада жаңа қазақстандық философияның қалыптасуына байланысты ерекше гендерлік тәсілдер қалыптасуда. Бұл философия марксистік философиядан бас тарта отырып, руханилықтың артықшылығына және қазақтың дәстүрлі мәдениетіне тән ақыл мен жүректің, ой мен ойданның бөлінбес бірлігіне сүйенеді.

Әйел – ана, әйел – жар, әйел – қайраткер. «Шығыстың ешқайсысында да қазақтардағыдай гендерлік теңдік дамыған емес. Қазақ әйелдері әрқашанда тағдырдың әр түрлі шешімдеріне тікелей қатыса отырып, зор тәуелсіздігі мен бостандығымен ерекшеленіп келеді. Біздің ұлы даламыздың тарихы қайсар қаһарман қыздарымыздың, билеушілердің, сенімді серіктерін, ойшылдар мен ақындардың данышпан аналарын біледі. Халқымыздың ауыз әдебиетінде де, жазу, сызу өнері пайда болған кездерден күні бүгінге дейін де қазақ әйелдері қарияда жол тапқан, қысылғанда ой шолған, ақылына көркі сай, ер жүрек, батыр бейнелерінде халық санасында ғасырлар бойы сомдалып келе жатқандығы бәрімізге белгілі. Тұмар ханым, Құртқа, Қарашаш, Гүлбаршын, Жібек, Баян сұлу, Ұлы Абайдың әжесі Зере мен анасы Ұлжан, Ғабит Мүсірепов бейнелеген Ұлпан, кешегі Ұлы Отан соғысында ғажайып ерлік үлгілерін көрсеткен Әлия, Мәншүк, Хиуаздарға дейін, басқа да көптеген аналардың, әйел - қыздарымыздың есімдері тарихымызда өшпейтін болып жазылып қалған.

Батыс еліндегі лидер әйелдер: *Жанна Д'арк* , Орлеан қызы (1412 ж. ш., Франция, Дотреми – 30.05.1431, Руан) – Францияның ұлттық батыр қызы. Жүз жылдық соғыс (1337 – 1453) кезінде француз халқының ағылшындарға қарсы азаттық күресін басқарған.

Маргарет Хильда Тэтчер (ағылш. *Margaret Hilda Thatcher*; 13 қазан 1925, *Грэнтем – 8 сәуір 2013*, *Лондон*) – 1979 – 1990 жылдары аралығында Ұлыбританияның премьер-министрі, баронесса (1992 жылдан бастап). Бұл лауазымда болған алғашқы және әзірше жалғыз әйел адам.

Шығыс еліндегі лидер әйелдері: Индира Ганди – шығыс әйелдері арасынан шыққан тұңғыш үкімет басшысы.

Міне, осындай апаларымыз елі, жері үшін жан пида ете отырып, сол қоғамда әйел адамдардың қолынан іс келетіндігін, ел басқара алатындығын дәлелдеген әйелдер.

Қазіргі күні «гендерлік теңдік» деген сөздер көп айтылатын болды. Қарапайым тілмен айтсақ, бұл – ерлер мен әйелдер арасындағы теңдік. Бүгінде Қазақстан әлемдегі гендерлік теңдікті мұрат тұтқан мемлекеттердің бірі болып саналады. Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы әйелдер ісі және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі ұлттық комиссияның басты міндеттерінің бірі нормативтік-құқықтық актіні іске асыру тетіктерін әзірлеу болып табылады. Кез келген заң шыққаннан кейін оны іске асыратын механизм керек. Механизмді қалай дұрыс жасасақ, заң да солай іске асады.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздік жылдары гендерлік саясатты дамытуда үлкен жұмыстар атқарды. 1998 жылы Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы Отбасы және әйелдер істері жөніндегі ұлттық комиссия құрылды. Осы комиссияның ұйытқы болуымен 2011 жылдың 5 наурызында Қазақстан әйелдерінің тұңғыш съезі болып өтті. Съезде сөз сөйлеген Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев ер мен елге қиын болған кезеңде әйел-аналар отбасы мен қоғам жүгін қайыспай қатар көтере білгендігін атап өтті. Сондай-ақ, Елбасы әйелдердің өмірлік маңызды салаларда жұмыс істейтіндіктеріне назар аударды. Статистикаға жүгінсек, бүгінгі таңда барлық педагогтардың 73 пайызы, дәрігерлер мен медицина қызметкерлерінің 87 пайызы әйелдер болып табылады. Барлық бюджеттік сала қызметкерлерінің 60 пайызы әйелдердің үлесінде. Мемлекеттік басқарудың барлық жүйесі көп жағдайда олардың кәсібилігінің арқасында жұмыс істеп тұр. Тәуелсіздік жылдарында ондаған әйелдер министр және мемлекеттік органдардың басшылары болып тағайындалды. Жүздеген әйелдер Парламент пен мәслихат депутаттары болып сайланды.

Қазақстан Республикасының 2006-2016 жылдарға арналған гендерлік теңдік стратегиясында мемлекеттік басқару органдар арасындағы әйелдер өкілеттілігін 30 пайызға дейін көтеру міндеті қойылған.

Стратегия – мемлекеттің гендерлік саясатын іске асыруға бағытталған негізгі құжат, оны іске асырудың және мемлекет пен азаматтық қоғам тарапынан оның мониторингін жүзеге асырудың құралы, демократияның қалыптасуының маңызды факторы болып табылады.

Стратегияны іске асырудан күтілетін нәтижелер:

1. Мемлекеттің жалпы саясаты мыңжылдықтың даму, соның ішінде елдегі гендерлік теңдікке қол жеткізу мақсаттырын орындауға бағдарланатын болады.

2. Қоғамның сананың гендерлік парадигмасының ауысуы - бір жыныстың басым болуынан - екі жыныстың серіктестігі мен ынтымақтастығына ауысу жағына бірте-бірте өзгеруі орын алады. Мемлекеттік қызметшілер, депутаттар мен барлық деңгейдегі басшылар, шешімдер қабылдау деңгейінде тұрғандардың барлығы "гендерлік жағынан сезімтал" болады.

3. Әйелдер өздерінің жеке басының әлеуеті мен адами әлеуетін іске асыра отырып, әлеуметтік дамудың барлық процестеріне тең дәрежеде қатысатын болады. Олар тең дәрежеде қоғамдық салаларға, ал еркектер - отбасы, үй еңбегі және бала тәрбиесі сияқты қарапайым салаларға кіретін болады.

4. Осының бәрі елдегі азаматтық қоғамның одан әрі жетілуіне және "патитеттік демократияның" қалыптасуына ықпал ететін болады.

2005 – 2015 жылдарға арналған әйелдер кәсіпкерлігін микрокредиттеу бағдарламасы қабылданып, соңғы екі жылдың өзінде ғана 1,3 миллиард теңгеден астам мөлшерде микрокредит берілгені бұл бағытта мемлекет тарапынан да қуатты қолдау болғанын айғақтайды. Ауыл шаруашылығы министрлігімен бірлесіп, ауыл әйелдерінің бизнесіне қолдау көрсету мәселелері зерделенді. "Әйелдер ауылымыздың тынысы – еңбектегі ырысы" , "Гендерлік

аспект ескеріле отырып, ауыл тұрғындарын микрокредиттеуді дамыту", "Бизнестің жол картасы – 2020" бағдарламасын іске асырудағы кәсіпкер әйелдердің орны", "Қазақстанда жеке кәсіпкерлікті дамытудың гендерлік аспектісі" тақырыбына іс-шаралар өткізіліп, экономикалық даму және сауда министрлігінің әйелдер кәсіпкерлігін дамыту бойынша жұмысы тыңдалуын – осы бағытта атқарылған көп жұмыстың бірер мысалдары дер едік.

Иә, қазіргі күні әйелдер қауымы қоғамның барлық саласында өзінің орнын алуда. Әйел отбасының ұйытқысы ғана емес, ол – кәсіпкер, ол – саясаткер. Әйелдердің беделін көтеруде мемлекет те аянып отырған жоқ. Бұл жерде әйелдер мен еркектердің бірдей құқығы мен мүмкіндіктері идеясын қолдау қиын. Нақты теңдік дегеніміз – қандай да болмасын бір жыныстың мүддесіне заң мен нормаларды бейімдеу емес, ерекектер мен әйелдердің өзіне тән табиғи айырмашылығын ескеру. Алайда, елімізде нақты гендерлік теңдікті орнықтыруға әлі де біршама жұмыстар атқарылуы керек деп ойлаймын.

Қазіргі қазақстан әйелдерінің сана сезімін арттыра отырып, қоғамға өз үлесін қосуға шақыру, яғни әйелдің қырық жаны бар демекші әйел білікті басшыда, саясаткерде бола алады. Гендерлік саясаттан күтілетін нәтижелер мемлекеттің жалпы саясаты мыңжылдықтың дамуына, соның ішінде елдегі гендерлік теңдікке қол жеткізу мақсаттарын орындауға, қоғамдық сананың – бір жыныстың басым болуынан – екі жыныстың серіктестігі мен ынтымақтастығына ауысуына, әйелдер өздерінің жеке басының әлеуеті мен адами әлеуетін іске асыра отырып, барлық процесстеріне тең дәрежеде қатысуына жол ашылады. Яғни, осының бәрі елдегі азаматтық қоғамның одан әрі жетілуіне және құқықтық мемлекетте гендерлік саясаттың қалыптасуына ықпал ететіні белгілі. Қазақстан дүниежүзілік қоғамдастыққа кірігуді өзінің сыртқы саясат саласындағы басымдығы ретінде айқындады.

Елбасының «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында айтылғандай, уақыт талабына сай әйелдерді мемлекеттік және қоғамдық басқару ісіне белсене араластырып, олардың бизнес ашып, кәсіпкерлікпен шұғылдануына мүмкіндік туғызу арқылы жаңа кезеңдегі қазақстандық әйел бейнесін қалыптастыруға болады.

Қазіргі Тәуелсіз Қазақстанның әйелдері осы дәстүрді жалғастыруда. Егер әйел жанұяның және қоғамның сый-құрметіне ие болып жүрсе, ел үшін қам жемеуге болатынына сенімдімін және осылай болу үшін бүкіл мүмкіншілікті жасаймын.»-деп елбасымыз өз сөзінде ерекшелеп айтып өткен болатын. Жалпы біз әйел затының сана сезімін арттырсақ мемлекетке зор үлес қосатын әйелдер қауымы да көбейер еді.

Қазақстан Республикасы Президенті ерлер мен әйелдер арасында теңдік мәселесіне зор көңіл бөліп, әділ нақты гендерлік саясат жүргізудің бастамшысы болып табылады. Қазіргі уақытта бүкіл жер шары бойынша тарихи қалыптасқан ер азаматтарының әйел азаматтарынан үстем болуы өзгерістерге ұшырап отыр. Өнеркәсіптік дамыған және әлеуметтік бағытталған мемлекеттерде құқықтары мен мүмкіндіктері сұрақтарында әйел азаматтары біршама теңдікке жетті. Әйел адамның күнделікті өмірдегі амандығы бүкіл қоғамға зор жағымды әсер етіп, адамзаттың дамуының көрсеткіші болып табылады. Гендерлік теңдік сөзін қарапайым тілмен айтсақ, бұл – ерлер мен әйелдер арасындағы теңдік. Бүгінде Қазақстан әлемдегі гендерлік теңдікті мұрат тұтқан мемлекеттердің бірі болып саналады. Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Әйелдер ісі және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі ұлттық комиссияның басты міндеттерінің бірі нормативтік-құқықтық актіні іске асыру тетіктерін әзірлеу болып табылады. Кез келген заң шыққаннан кейін оны іске асыратын механизм керек. Механизмді қалай дұрыс жасасақ, заң да солай іске асады. Иә, қазіргі күні әйелдер қауымы қоғамның барлық саласында өзінің орнын алуда. Әйел отбасының ұйытқысы ғана емес, ол – кәсіпкер, ол – саясаткер. Әйелдердің беделін көтеруде мемлекет те аянып отырған жоқ. Бұл жерде әйелдер мен еркектердің бірдей құқығы мен мүмкіндіктері идеясын қолдау қиын. Нақты теңдік дегеніміз – қандай да болмасын бір жыныстың мүддесіне заң мен нормаларды бейімдеу емес, ерекектер мен әйелдердің өзіне тән табиғи

айырмашылығын ескеру. Алайда, елімізде нақты гендерлік теңдікті орнықтыруға әлі де біршама жұмыстар атқарылуы керек деп ойлаймын. Гендер деген тек әйелдердің мүддесін көздеу емес. Ол ер мен әйелдің бір-бірін әріптесім, теңім деп қарауы, қандай шаруаны да бірлесіп істеуі. Жаратушы ер азаматтарды үлкен істерді атқарушы етіп жаратқан. Олардың үлкен қолбасшысы, ғалым болуы, техникада, физикада, ядролық химияда жаңалықтар ашуы содан. Ал олардың жаулап алған мемлекеттерін жайғастырып, халқын тәрбиелеп, өсіру, үлкен ғылыми жаңалықтардың соңындағы ұсақ-түйек істерді жайғастырып жүру әйелдің міндеті. Осы екеуінің күші біріккенде ғана жасампаздық пайда болады.. Әйел-ана, әйел – жар, әйел-қайраткер. «Шығыстың ешқайсысында да қазақтардағыдай гендерлік теңдік дамыған емес.

3.Қорытынды

Қазақ әйелдері әрқашанда тағдырдың әр түрлі шешімдеріне тікелей қатыса отырып, зор тәуелсіздігі мен бостандығымен ерекшеленіп келеді. Біздің Ұлы Даламыздың тарихы қайсар қаһарман қыздарымыздың, билеушілердің, сенімді серіктерін, ойшылдар мен ақындардың данышпан аналарын біледі. Қазіргі Тәуелсіз Қазақстанның әйелдері осы дәстүрді жалғастыруда Егер әйел жанұяның және қоғамның сый-құрметіне ие болып жүрсе, ел үшін қам жемеуге болатынына сенімдімін және осылай болу үшін бүкіл мүмкіншілікті жасаймын.» – деп елбасымыз өз сөзінде ерекшелеп айтып өткен болатын. Жалпы біз әйел затының сана сезімін арттырсақ мемлекетке зор үлес қосатын әйелдер қауымы да көбейер еді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

Мыңжасарқызы Д. Гендерлік саясат және қазақ әйелі . – Түркістан. – 2009. – №5. – 5–7 б.

Айтболатұлы Б. Демократияның бір белгісі – гендерлік теңдік. – Айқын. – 2007. – №9. – 3–5б.

Мустафин.Г.Т Гендерлік аспект. – Алматы. – 2006. – 145б.

Алматов Б. Президент және Қазақстан әйелдері. – Егемен Қазақстан. – 2011. – 2 желтоқсан. –

136.

Телібаев Ф. Гендерлік саясат және мәдениет. – Айқын. 2012. – №10. – 5–7б.